न

नकारः व्यञ्जनवर्णभेदः तवर्गीयपञ्चमवर्णः अस्योच्चारणस्थानं दन्तमूलं नासिका च। "दन्त्यान्तस्तवर्गाः स्मृताः" "अमोऽनुनासिका नन्तौ" इति च शिक्षोक्तेः। तस्योच्चारणे आभ्यन्तरप्रयत्नः जिह्वाग्रेण दन्तमूलस्य सम्यक्स्पर्शः। अत एव व्यञ्जनानां स्पर्शवर्णत्वव्यवहारः। बाह्यप्रयत्नाच्च संवार नादघोषा अल्पप्राणश्च "खयां यमाः खयः+क पौ विसर्गः स्वर एव च। एते श्वासानुप्रदाना अघोषाश्च विदुर्बुधाः। कण्ठस्, अन्ये तु घोषाः स्युः संवारा नादभागिनः। अयुग्मा वर्गयमगा यणश्चास्रावः स्मृताः" शिक्षा अस्य वाचकशब्दा वर्णाभिधानतन्त्रे उक्ता यथा "नो गर्जिनी क्षमा सौरिर्वारुणी विश्वपावनी। मेषश्च सविता नेत्रं दन्तुरो नारदोऽञ्जनः। जङ्घागामी हिरण्यश्च वामपादाङ्गुलेर्नखः। वैनतेयः स्रुतिर्वत्सभवाऽनर्वा निरागमः। वामनो ज्वालिनी दीर्घो गिरीहः सुगतिर्वियत्। शब्दात्मा दीर्घघोषा च हस्तिनापुरमेचकौ। गिरिनायकनीलौ च शिवोऽनादिर्महामतिः"। अस्य ध्यानं यथा "ध्यानमस्य नकारस्य वक्ष्यते शृणु भाविनि!। दलिताञ्जनवर्णाभां जलजिह्वां सुलोचनाम्। चतुर्भुजां कोटराक्षीं चारुचन्दनचर्चिताम्। कृष्णाम्बरपरीधानामीषद्धास्यसमन्वितां सदा। एवं ध्यात्वा नकारन्तु तन्मन्त्रं दशधा जपेत्" तत्स्वरूपं यथा "नकारं शृणु चार्वङ्गि! कोटिविद्युल्लताकृतिम्। पञ्चदेवमयं वर्णं स्वयं परमकुण्डली। पञ्चप्राणात्मकं वर्णं हृदि भावय पार्वति!" कामधेनुतन्त्रम्। मातृकावर्णन्यासे अस्य वामपादाङ्गुलिनखे न्यासता। काव्यादौ प्रथमप्रयोगे फलं यथा "दोषः सौख्यं सुदं नः" द०व० टीकोक्तम्।

धातुपाठे ये णादितया पठितास्ते प्रयोगकाले नादिपूर्वका भवन्ति, सति निमित्ते पुनर्णत्वमापद्यन्ते। ये च नादितया पठितास्ते न णत्वमापद्यन्ते इति विवेकः।

न अव्य० नह–बन्धने नञ नाशे–वा ड। १निषेधे २उपमायां च मेदि० ३वज्रार्थे च। अस्य समासे नलोपः तुडागमश्च न भवति। "संग्रामे नातिकोविदम्" भा० वि०४अ०। नञा समासे तु घनातकोऽस्मिति स्यात्। एकयोना विंशतिरित्यादिवाक्ये एकाद्वेर्विंशतिः एकान्नविंशतिरित्यादि। नासत्यौ नाकइत्यादौ च नञशब्दसमासेऽपि प्रकृतिवद्भावविधानात् न नलोपादि। नैकधानाराचनान्तरीयकादयस्तु नञशब्देन "सह सुपेति" पा० समासात् सिद्धा सि०कौ०। गणरत्ने अयं चादिषु पठितः। "किञ्चित् प्रत्युत यच्चकञ्चन न कं सत्रा समंसाकमः" इति तट्टीकायां "नेति निषेधोपमानयोरित्युक्त्वा उदाहृतम् "नैकः सुप्तेषु जागृयात्"। "तिष्ठा देवो न सविता" इति न सविता सवितेवेत्यर्थः" इति। ४नकारस्वरूपवर्णे पु०। "दोषः सौख्यं सुदं" न इति द०र०टीका "नोगर्जिनी क्षमा" इत्यादिवर्णाभिधानम्। नञर्थश्च नञ्शब्दे वक्ष्यते। भावे बा० ड। ५बन्धे पु०। नम–कर्त्तरि कर्मणि वा ड। ६सुगते ७हिरण्ये च पु० दस्रते त्रि० मेदि०। ८रत्ने पु०। एकाक्षरकोषः।

नंगुक त्रि० "पचिनश्योर्णुकन् कनुमौ च" उणा० णुकन् तुमागमश्च। अणौ उज्ज्वलद०। यावत्पर्यन्तं गत्वाभावो विनश्यति तावत्परिमाणे।

नं ट त्रि०नश–टच् तुम् च। नाशप्रतियोगिनि पक्षे नङ्गृ तत्रार्थे स्त्रियां ङीप्।

नःक्षुद्र त्रि० नसा क्षुद्रः। क्षुद्रनासिके हेम०।

नक् अव्य० नश–क्विप् बा० कुत्वम्। रात्रौ "अपक्षसुरमदो नगजिह्वीते" ऋ०७।७१।१। स्वरादिगणे ज्योक् योक् नक् कमिति क्वचित् पाठो दृश्यते। सि०कौ० गणरत्ने च योक् नक् च न दृश्यते।

नकिञ्चन त्रि० नास्ति किञ्चन यस्य नञर्थस्य नञशब्दस्य "सह सुपेति" पा० समासः। अकिञ्चने दरिद्रे "सर्वकामरसैर्हीनाः स्थानभ्रष्टा नकिञ्चनाः" भा०उ०१२२अ०। नञा मयू० समासे नञो नलोपे अकिञ्चन इत्येव। "स्थाने भवानेकनराधिपः सन्नकिञ्चनत्वं मखजं व्यनक्ति" रघुः। "अकिञ्चने किञ्चन नायिकाङ्गके किमारकूटाभरणेन न स्त्रियः" नैष०।

नकिम् अव्य० न किम् च चादिपाठात् अव्ययत्वं नञशब्देन स० तः। वर्जनार्थे मनोरमा। एवं पृथो० नकिम् न किर् नकीम् एतेऽपि वर्जने मनोरमा

नकुच पु० न कुचति कुच–ड्रोचे नञशब्देन समासः। (मान्दार) उड्डुडत्ते अमरः। [शब्दमा०।

नकुट न० न कुटति कुट–क नञशब्देन समासः। नासिकायां

नकुल पुंस्त्री नास्ति कुलमस्य "नञ्वाङ्नपान्नवेदानासत्यनक्तचिनकुलनपुंसकनक्षत्रनक्रनाकेषु प्रकृत्या" पा० नञो न नलोपादि। (बेजी) ख्याते १जन्तुभेदे स्त्रियां